

Клочков Ілля Володимирович,
кандидат філософських наук,
доцент Національного університету харчових технологій

МОВА НАУКИ ЯК СВИТОГЛЯДНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ФЛОСОФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

На рубежі 60-90 рр. ХХ ст. в українській філософії поняття «мова науки» ретельно переосмислювалась у теоретичних розвідках Л. Г. Дротянко, Г. А. Заїченка, К. К. Жоля, А. Т. Ішмуратова, А. Є. Конверського, О. М. Кравченка, С. Б. Кримського, В. І. Кузнецова, В. С. Лук'янця, М. Є. Максюті, Л. В. Озадовської, М. В. Поповича, В. А. Рижка, В. Л. Храмової та ін. В ряді публікацій означених авторів постійно простежується ідея про обґрунтування категорії, як допоміжної структури буденної мови. І, що найголовніше, ця ідея скорегувала світоглядну спрямованість останньої як специфічного феномену когнітивної діяльності людини в світі, з одного боку, та як похідний момент смислотворення культури у вигляді специфічного світу символів, у яких розкривається дійсність, актуалізується внутрішній світ людини, з іншого. Мова науки визначалась як людиноцентрична сутність, що поєднує в собі усе розмаїття форм від природної стихійності до гармонії всесвіту. Вона здійснювалась не лише у формально-логічній царині істини, а і в світі людської окремішності, виступаючи проекцією духовного розвитку рацію в культурі мислення.

По-перше, провідною ставала думка про смислову спорідненість мови науки з проблемами людського існування в світі (свідомість, самосвідомість та дух, з одного боку; діяльність, освоєння, практика – з іншого) [5]. Розвідки вітчизняних мислителів сприяли формуванню мови науки як маніфестації світоглядного розмаїття когнітивних, морально-етичних, екзистенційних, символічних концептів людської життєдіяльності, що, зокрема, утверджуються і в процесі формування наукового знання. По-друге, мова науки була

проаналізована як рівень не лише пізнавальної, а й світоглядної діяльності, трансформувалась значенням інтелектуальних можливостей предметно-теоретичного, практичного досвіду людини. Розвиток змісту даного поняття зумовлювався зміною методологічних установок природничих дисциплін, трансформацією ролі математичного аналізу в процесі побудови мови абстрактних суджень, структури розуміння та інтерпретації об'єктів дослідження, які виявлялись розподіленими по різним секторам предметно-чуттєвого бачення світу. Перші спроби пояснити контекст мови науки здійснювались на прикладі розвитку логіки і математики, і від середини 60-х років дослідженнями М. В. Поповича: «Перевірка істинності теорії» (К., 1965), «Про філософський аналіз мови науки» (К., 1966), «Логіка і наукове пізнання» (К., 1971), «Філософські питання семантики» (К., 1975), які мали велике значення для подальшої розробки проблем формальної, неklasичної, релевантної, модальної і паранепротиричної логіки. Визначаючи роль формальної логіки, від якої залежить конструювання абстрактно-семіотичної дійсності, він акцентував увагу на тому, що логіка залежить від прикладних та гуманітарних наук, що відіграють важливу роль в процесі смислотворення категоріального апарату науки, пошуку нових філософських студій, орієнтації логічних, математичних та природничо-наукових досліджень на нову світоглядну парадигму філософського образу дійсності. В руслі процесів математизації та кібернетизації науки мова набуває особливого світоглядного статусу. Подальші дослідження вказали проблеми знайшли відображення в ідеях С. Б. Кримського, який оцінив структурні трансформації наукового знання в контексті логіки та методології наукового дослідження, відзначив ситуацію світоглядної віддаленості мови науки від внутрішнього світу людини наступним порівнянням, у формі мережива холодної царини істини, де людина, подібно до героя казки Г. Андерсена, не змогла скласти з льоду слово вічність. Основна причина, котра увиразнила створення наукової мови, полягала в потенціюванні специфічної лінгвістичної програми на рівні замкнених семіотичних (знакових) дискурсів, яка б не ігнорувала розвиток людини, як

екзистенції та історичного буття. Інше протиріччя крилось у невідповідності мови науки самій дійсності. Так би мовити, мова науки – духовний вимір людини, яка розширює універсум культури, відзначається екзистенційно-ноосферним спрямуванням. Вирішення проблеми цілісного розвитку означеної категорії в структурі наукової культури пов'язується із смисло-життєвими потребами людини, певним розширенням теорії пізнання до теорії усвідомлення різних форм духовності. Мається на увазі феномен лінгвістичної свідомості, етосу знання, гностичного переживання світу, комунікації. Це – онтологічне фокусування на духовному житті людини, воно є вагомим важелем функціонування науки. Адже остання закріплює розуміння світу у процесі виховання когнітивної культури людини. Категорія не існує як деяке автономне явище пізнання, а завжди реалізує концептуальну сітку певного методологічного підходу до світу [1, 201].

У буденній мові присутні засоби для вираження квантора існування, граматичного розрізнення, що сприяє винайденню індивідуальних предметів, сингулярних дескрипцій. Методи формалізації, багатозначні математичні моделі, не тільки включають, але й оформлюють особливості мови науки. Спроба виокремити філософські категорії в значенні світоглядних форм, що забезпечують процеси смислотворення науки в універсумі культури, є подосі перспективною. Філософські поняття репрезентують загальнонауковий підхід до вивчення змісту універсальних категорій; окреслюють семантичний простір метатеорій, універсалій, абстракції мови наукових суджень. Категорія відтак забезпечує існування певної впорядкованості культури, інтерпретацією кінечного та безкінечного як антитези космосу, розумової Ойкумени, того, що з внутрішньої сторони паркану (себто міста, садиби, храму) – з одного боку, та неухоплюваністю хаосу, як світу зовнішніх, ворожих сил моря, льоду, безкінечного степу – з іншої [4]. Тому мова науки визначає евристичні особливості мислення в процесі формально-логічних трансформацій мови буденної у мову наукової культури. Культура відносно пізнання постає як реалізація творчого потенціалу діяльності та досвіду людської історії, є більш

широкою смислоутворюючою системою. В процесі формування мови науки – категорія, з гносеологічної точки зору, окреслює у пізнанні певний спосіб бачення світу. Категорія виявляється тут не однопорядковою клітиною, а системним утворенням, що включає певний набір понять (та їх термінів), правила їх перетворення, а також діагностичний клас (модель) певних принципів знання та культурно-історичні парадигми. В межах досліджуваного періоду української філософії висвітлення мови науки здійснювалось також у контексті природознавства. Мова йшла про тотальне переосмислення категоріальної будови фізики, динамічних процесів впливу загально-філософських категорій на формування прикладних галузей знання (математики, біології, екології, загальної теорії розвитку).

Категоріальна структура фізичної теорії, методологічних регулятивів неklasичної фізики у дослідженнях Л. В. Озадовської сформувало ідею про світоглядне розуміння сутності природничих наук. Світоглядний поворот у творах: «Гносеологічний статус понять в релятивістській фізиці» (К., 1975), «Філософсько-методологічні регулятиви фізичного пізнання» (К., 1981), «Взаємозв'язок природничонаукових і філософських аспектів принципу існування в фізиці» (К., 1985) – був необхідним методологічним кроком, який не просто поступово демонтував матеріалістичне бачення дійсності, а разом з цим репрезентував інше бачення світоглядної переорієнтації фізичної теорії, ролі суб'єкта пізнавальної діяльності. Процес переосмислення мови науки був новим для українських філософів. У західній сайєнтології він розпочався значно раніше, в період кризи природничих наук наприкінці ХІХ століття. Це був час формування редукціоністських принципів, котрі наближали досвідні дані до рівня простого узагальнення, формальних методів, а також спроби вирішити гносеологічну проблему співвіднесення даних життєвого досвіду з категоріями розсудку. В українській філософії проблема визначення змісту мови науки отримала дещо відмінне вирішення. Так, слухним свого часу був закид Л. В. Озадовської стосовно фізичної теорії, яка не спроможна з допомогою суто фізичних категорій пояснити дійсність і буття людини. Стає

очевидним, що жоден підхід до фізики, який має справу лише з фізикою, не здатен пояснити фізичну теорію. Акцентується увага на тому, що дослідження у сфері природничих наук повинно відштовхуватись у твердженнях від висхідних даних життєвого досвіду людини. Конструювання мови спостережень, засобів логічного оперування з ідеальними об'єктами (абстрактними принципами), засобів математичної формалізації – процеси, що занурені у внутрішній світ людини. А спроба вибудовувати мову науки незалежно від людини є невдалою спробою рацію створити світ досконалих умов науки заради науки. Переосмислюючи особливості сучасної фізики, Л. В. Озадовська зазначала, що вирішення теоретичних суперечностей можлива за допомогою філософсько-світоглядних категорій: «Так у проблемі існування поєднуються два аспекти: філософський, який включає в себе постановку й вирішення питання, що означає існувати, іншими словами, потребуючий встановлення критерію, який зумовлює існування і природничо-науковий, який включає питання про характеристики існуючого» [3, 22]. Поняття існуючого увиразнює ідею бачення дійсності, включає діалог людини і світу та, вочевидь, артикулює значення мови саме як духовного виміру людини – істоти, що спілкується із сущим. Завдяки включенню філософських категорій у розвиток фізичної теорії здійснюється становлення метатеоретичних принципів. У дослідженнях В. І. Кузнецова: «Проблема «універсалій» у фізичному пізнанні» (К., 1987), «Поняття та його структури. Методологічний аналіз» (К., 1992) мова науки визначається як основа аналізу проблем, пов'язаних з обґрунтуванням категоріального змісту фізичної теорії. Розкриваючи суперечливі віхи формування нових категорій, він наголошує, що наука розвивається завдяки логіко-математичному, системно-структурному доповненню існуючих категорій. Дослідження таких категорій, як фізична картина світу, науково-дослідницька програма, фізична реальність, на думку В. І. Кузнецова, і є важливим моментом розвитку мови науки. Композиційність універсальних категорій, які також забезпечують її функціонування у науковій культурі, не є простими формами відображення дійсності. Категоріальна структура «загальне-

особливе–одиничне» показує, що з допомогою універсалій виокремлюються різноманітні об'єкти у різних предметних галузях фізичної теорії [2, 4–5].

Отже, в творчості вітчизняних філософів другої половини ХХ століття переосмислення мови науки стало важливим моментом теоретичної рефлексії наукової культури, щодо переосмислення формально-логічних, семантичних, психологічних, лінгвістичних структур раціонально-духовного відношення людини до світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крымский С. Б. Системы знания и проблема их категориальной определенности // Логико-философский анализ понятийного аппарата науки. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 196–225.
2. Кузнецов В. И. Проблема «универсалий» в физическом познании / Отв. ред. Крымский С. Б. – К.: Наукова думка, 1987. – 170с.
3. Озадовская Л. В. Взаимосвязь естественнонаучного и философского аспектов принципа существования в физике // Методологический анализ физического познания / Давыдов А. С., Кузнецов А. И., Тредер Г. Ю. – К.: Наукова думка, 1985. – 279с.
4. Рациональность в науке и культуре / Йолон П. Ф., Крымский С. Б., Парахонский Б. А. – К.: Наукова думка, 1989. – 286 с.
5. Структура и смысл (формальные методы анализа в современной науке): Сб. науч. тр. / Попович М. В., Васильев С. А., Вяткина Н. Б. / Ответ. ред. Попович М. В. – К.: Наукова думка, 1989. – 232с.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ДАНІ

Автор: Клочков Ілля Володимирович, Клочков Ілля Владимирович, Klochkov Iliа Vladimirovich.

Назва документу: Мова науки як світоглядна складова розвитку української філософії другої половини ХХ століття; Язык науки как мировоззренческая составляющая развития украинской философии второй половины ХХ столетия; The scientific language outlook conditions development Ukraine philosophy a second part of ХХ century

Ключові слова: наука, логіка науки, мова науки, наукове знання, українська філософія; наука, логика науки, язык науки, научное знание, украинская философия; science, scientific logic, scientific language, scientific knowledge, Ukraine philosophy.

Анотація (реферат): Стаття присвячена комплексному розгляду проблеми розвитку поняття мови науки в контексті творчості українських мислителів другої половини ХХ століття; Стаття посвящена комплексному рассмотрению проблемы развития понятия языка науки в контексте творчества украинских мыслителей второй половины ХХ столетия; Article dedicated to the complex review of the problem developments of scientific language in context of works Ukraine philosophers second part of ХХ century.

Дата публікації документа та джерело: Мультиверсум. Філософський альманах / Гол. ред. Лях В. В. – Вип. 6 (114). – К., 2012. – 240с. – С. 106–111.

Факультет, кафедра: Факультет хлібопекарських і кондитерських виробів, кафедра філософії.